

G. SIMMEL

ΠΑΡΕΚΒΑΣΗ ΓΙΑ ΤΟΝ ΞΕΝΟ

Εάν η περιπλάνηση από τόπο σε τόπο είναι απελευθέρωση από κάθε δεδομένο χωρικό σημείο και άρα το εννοιολογικά αντίθετο της προσκόλλησης σε αυτό, τότε ο κοινωνιολογικός τύπος του ξένου συνενώνει κατά κάποιο τρόπο και τα δύο αυτά στοιχεία. Για άλλη μια φορά γίνεται φανερό ότι η σχέση προς το χώρο αποτελεί από τη μια προϋπόθεση, από την άλλη όμως και σύμβολο των ανθρώπινων σχέσεων. Ο Ξένος εδώ δεν έχει τη σημασία που του έχει αποδοθεί τόσες φορές ως τώρα, δηλαδή του περιπλανώμενου, που σήμερα έρχεται και αύριο φεύγει, αλλά υποδηλώνει εκείνον που σήμερα έρχεται και αύριο μένει. Πρόκειται δηλαδή για τον εν δυνάμει περιπλανώμενο, ο οποίος, μολονότι δεν συνεχίζει την πορεία του, δεν έχει υπερβεί εντελώς την ελευθερία να πηγαίνει και να έρχεται. Παρ' όλο που παραμένει προσκολλημένος σε ένα συγκεκριμένο χωρικό πλαίσιο – ή σε μια ομάδα που τα όριά της προσδιορίζονται ανάλογα μ' εκείνα του χώρου –, η θέση του καθορίζεται ουσιαστικά από το γεγονός ότι δεν ανήκε εξ αρχής σε αυτό και ότι, επιπλέον, μεταφέρει εκεί ποιότητες που δεν προέρχονται και δεν θα μπορούσαν να προέρχονται από αυτό. Η ενότητα της γνότητας και της απόστασης, που εμπριέχεται σε κάθε ανθρώπινη σχέση, μπορεί εν συντομία να διατυπωθεί ως εξής: η απόσταση εντός της σχέσης σημαίνει ότι ο κοντινός βρίσκεται μακριά, η ιδιότητα όμως του ξένου σημαίνει ότι ο μακρινός βρίσκεται κοντά. Διότι αυτή η ιδιότητα σινιστά βέβαια μια εντελώς θετική σχέση, μια ιδιαίτερη μορφή αλληλεπίδρασης. Οι κάτοικοι του Σείριου λόγου χάρι δεν είναι στη ουσία ξένοι για μας – τουλάχιστον όχι με την κοινωνιολογική σημασία της λέξης – είναι για μας ανύπαρκτοι, βρίσκονται πέρα από την εννοιακή της εγγύτητας και

της απόστασης. Ο Ξένος, όπως άλλωστε οι φτωχοί και οι διάφοροι «εσωτερικοί εχθροί», αποτελεί στοιχείο της ίδιας της ομάδας – στοιχείο που η θέση και η διάρθρωσή του εμπειρικλίζει ταυτόχρονα την ιδιότητα του έξω και απέναντι απ' αυτήν. Οι ακόλουθες διευκρινίσεις, που διόλου δεν έχουν την πρόθεση να εξαντλήσουν το θέμα, καταδεικνύουν τον τρόπο με τον οποίο τα στοιχεία της απόστασης και της απώθησης διαμόρφώνουν μια μορφή συνύπαρξης και ενότητας βασισμένη στην αλληλεπίδραση.

Ο Ξένος παρουσιάζεται μέσα σε ολόκληρη την ιστορία της οικονομίας ως έμπορος και αντίστοιχα ο έμπορος παρουσιάζεται ως Ξένος. Όσο κυριαρχούν ακόμη οικονομικές συνθήκες στηριγμένες κυρίως στην ιδιωτική ανάγκη ή όσο η ανταλλαγή των οικονομικών προϊόντων λαμβάνει ακόμη χώρα μόνο μέσα σ' έναν περιορισμένο κύκλο, δεν προκύπτει η ανάγκη ενός εμπορικού μεσάζοντα μεταξύ παραγωγού και πωλητή. Εφ' όσον λοιπόν δεν εγκαταλείπουν κάποιον τόπο τους προκειμένου να αποκτήσουν τα απαραίτητα γι' αυτούς αγαθά – περίπτωση κατά την οποία αυτοί οι ίδιοι αποτελούν «ξένους» εμπόρους στον άλλο τόπο –, ο έμπορος πρέπει απαραίτητα να είναι Ξένος, μια και κανένας άλλος δεν έχει την ευκαιρία να ζήσει από αυτή τη δραστηριότητα. Η παρουσία του ξένου γίνεται ιδιαίτερα αισθητή όταν αυτός παραμένει στον τόπο της δραστηριότητάς του αντί να τον εγκαταλείψει. Σε πολλές περιπτώσεις, κάτι τέτοιο είναι δυνατό μόνο αν μπορεί να ζήσει από το εμπόριο ως μεσάζων. Μία τρόπον τινά κλειστή οικονομία με κατανομημένα εδάφη και χειροτεχνίες που ικανοποιούν τη ζήτηση, θα εξασφάλιζε και στον έμπορο τη δυνατότητα της επιβίωσης. Διότι το εμπόριο από μόνο του καθιστά δυνατή τη διαμόρφωση άπειρων συνδυασμών, διευρύνοντας τους ορίζοντες του πνεύματος προς νέες κατευθύνσεις, που παραμένουν άγνωστες στον αρχικό παραγωγό, εξ αιτίας της περιορισμένης κινητικότητας και της εξάρτησής του από έναν κύκλο πελατών που διευρύνεται με αργούς ρυθμούς. Το εμπόριο, σε αντίθεση με την πρωτογενή παραγωγή, είναι σε θέση να απασχολήσει ολοένα και περισσότερους ανθρώπους. Ως εκ τούτου ενδείκνυται για τον Ξένο, ο οποίος εισχωρεί ως υπεράριθμος (supernumerarius) σε έναν κύκλο όπου οι οικονομικές θέσεις είναι ήδη κατειλημμένες. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η ιστορία των Εβραίων της Ευρώπης. Ο Ξένος,

από τη φύση του, δεν κατέχει έδαφος ούτε με την κυριολεκτική σημασία αλλά ούτε και με τη μεταφορική ενός περιεχομένου ζωής, το οποίο είναι εδραιωμένο, αν όχι στο χώρο πάντως σε μια ιδεατή θέση του κοινωνικού περιγύρου. Ακόμη κι αν, στις πιο οικείες διαπροσωπικές σχέσεις, ο ξένος μπορεί να ξεδιπλώσει τη γοητεία και τη σημασία του, όσο θεωρείται ξένος παραμένει στη συνείδηση του άλλου ως «ακτήμονας». Η εξάρτησή του από το διαμεσολαβητικό εμπόριο, αλλά συχνά και από τη μετουσιωμένη μορφή του, τις καθαρά χρηματοοικονομικές συναλλαγές, προσδίδει στον ξένο το ιδιαίτερο γνώρισμα της *κίνητικότητας*. Καθώς αυτή εκδηλώνεται μέσα σε μια οριοθετημένη ομάδα, εμπιριέχει τη σύνθεση της εγγύτητας και της απόστασης, η οποία και διαμορφώνει την τυπική θέση του ξένου μέσα στην ομάδα. Διότι εκείνος που μετακινείται συνεχώς έρχεται περιστασιακά σε επαφή με κάθε μέλος της ομάδας ξεχωριστά, δεν συνδέεται όμως οργανικά με κανέναν μέσω συγγενειακών, τοπικών ή επαγγελματικών δεσμών.

Μια άλλη έκφραση αυτής της διαμόρφωσης βρίσκεται στην αντικειμενικότητα του ξένου. Καθώς ο ξένος δεν είναι ριζικά συνδεδεμένος με τα μεμονωμένα στοιχεία και τις μεροληπτικές τάσεις της ομάδας, διατηρεί απέναντί τους μια ξεχωριστή στάση αντικειμενικότητας, η οποία δεν φανερώνει μόνο αποστασιοποίηση και παθητικότητα, αλλά αποτελεί ένα ιδιαίτερο μόρφωμα που συγκροτείται από την απόσταση και την εγγύτητα, την απάθεια και την δόρασηριοποίηση. Παραπέμπω στην ανάλυσή μου σχετικά με τις δεσπόζουσες θέσεις του ξένου μέσα στην ομάδα¹. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η συνήθεια εκείνων των ιταλικών πόλεων που καλούσαν δικαστές από το εξωτερικό, καθώς οι γηγενείς δεν μπορούσαν να είναι αδέκαστοι λόγω οικογενειακών συμφερόντων και φατριασμού. Η αντικειμενικότητα του ξένου συνδέεται και με το φαινόμενο που προσεγγίσαμε πρωτίτερα, το οποίο αφορά κυρίως αλλά όχι αποκλειστικά τον ξένο που μετακινείται από τόπο σε τόπο. Πρόκειται για την εκδήλωση προς αυτόν της πιο απροσδόκητης διάθεσης για αποκαλύψεις και εκμυστηρεύσεις, που μπορεί να προσλάβουν και χαρακτήρα εξομολόγησης και τις οποίες αποφεύγει επιμελώς απέναντι στους οικείους του. Η αντικειμενικότητα δεν σημαίνει διόλου μη συμμετοχή (αφού αυτή βρίσκεται γενικά πέρα από κάθε υποκειμενική και

αντικειμενική συμπεριφορά), αλλά αποτελεί αντίθετα έναν ιδιαίτερο θετικό τρόπο συμμετοχής. Έτσι άλλωστε και η αντικειμενικότητα μιας θεωρητικής παρατήρησης δεν σημαίνει βέβαια ότι το πνεύμα είναι μια παθητική *tabula rasa*, όπου τα δεδομένα καταγράφουν τις ιδιότητές τους, αλλά αποτελεί αντίθετα την ολοκληρωμένη δράση του πνεύματος, το οποίο ενεργεί σύμφωνα με τους δικούς του νόμους με τέτοιο τρόπο ώστε να παραμερίζει κάθε τυχαία μετάθεση και έμφασή που, εξ αιτίας των ατομικών και υποκειμενικών διαφοροποιήσεών της, θα έφερνε στην επιφάνεια εντελώς διαφορετικές εικόνες του ίδιου αντικειμένου. Η αντικειμενικότητα μπορεί να οριστεί και ως ελευθερία: ο αντικειμενικός άνθρωπος δεν υπόκειται σε κανενός είδους δεσμεύσεις, οι οποίες θα μπορούσαν να προκαταλάβουν την αντίληψη, την κατανόηση και την κρίση των δεδομένων. Η ελευθερία αυτή επιτρέπει στον ξένο να βιώνει και να χειρίζεται ακόμα και τις πιο οικείες σχέσεις σαν να τις εποπτεύει από ψηλά, εγκυμονεί όμως και πολλούς πιθανούς κινδύνους. Ανέκαθεν, σε περιόδους εξεγέρσεων κάθε λογής, η πλευρά που βρίσκεται στο στόχαστρο διατείνεται ότι η εξέγερση έχει υποκινηθεί από το εξωτερικό, με τη βοήθεια ξένων απεσταλμένων και δημαγωγών. Στο μέτρο που ισχύει κάτι τέτοιο, πρόκειται για μια υπερβολή του ιδιαίτερου ρόλου του ξένου: ο ξένος είναι πιο ελεύθερος, πρακτικά και θεωρητικά, από τους άλλους, επιβλέπει τις καταστάσεις με λιγότερες προκαταλήψεις, μπορεί και τις κρίνει βάσει γενικότερων και αντικειμενικότερων ιδανικών, και στις ενέργειές του δεν δεσμεύεται από τη συνήθεια, την ευλάβεια ή το παρελθόν του².

Η αναλογία μεταξύ εγγύτητας και απόστασης, που προσδίδει στον ξένο το χαρακτήρα της αντικειμενικότητας, βρίσκει μια πρακτική έκφρασή της στην πιο *αφηρημένη* φύση των σχέσεών μας με αυτόν. Πρόκειται για ορισμένες γενικότερες ποιότητες που έχουμε κοινές με τον ξένο, ενώ η σχέση προς τους πιο οργανικά οικείους βασίζεται στο κοινό στοιχείο των ιδιαίτερων διαφορών τους από το απλώς καθολικό. Όλες οι διαπροσωπικές σχέσεις ακολουθούν αυτό το σχήμα με ποικίλους τρόπους. Καθορίζονται από την ύπαρξη συγκεκριμένων κοινών γνωρισμάτων μεταξύ των μονάδων, αλλά και συγκεκριμένων ατομικών διαφορών, οι οποίες ή επηρεάζουν τη σχέση ή παραμένουν εκτός αυτής. Το κοινό στοιχείο αυτό καθ' εαυτό

καθορίζεται ουσιαστικά, όσον αφορά την επίδραση που ασκεί στη σχέση, από το εάν υφίσταται μόνο μεταξύ των ατόμων οπότε, μολονότι καθολικό προς τα μέσα, εμφανίζεται ιδιαίτερο και μη συγκρίσιμο προς τα έξω, ή από το εάν οι συμμετέχοντες το αισθάνονται κοινό μόνο και μόνο επειδή είναι κοινό σε μια ομάδα, έναν τύπο ή ολόκληρη την ανθρωπότητα. Σ' αυτή την τελευταία περίπτωση, κατ' αναλογία προς το εύρος του κύκλου αυτών που μοιράζονται τα ίδια γνωρίσματα, μετριάζεται και η δραστηκότητα του κοινού στοιχείου, το οποίο μπορεί να λειτουργεί μεν ως ενιαία βάση για τα μέλη της ομάδας, χωρίς όμως να τα οδηγεί το ένα προς το άλλο, αφού θα μπορούσε εξ ίσου να ενοποιήσει καθένα απ' αυτά με όλα τα πιθανά άλλα. Κι αυτό είναι ένας τρόπος με τον οποίο μια σχέση περικλείει ταυτόχρονα την εγγύτητα και την απόσταση: εάν τα κοινά γνωρίσματα είναι καθολικά, προστίθεται στη θερμότητα της σχέσης που εγκαθιδρύουν ένα στοιχείο ψυχρότητας, ένα συναίσθημα που δηλώνει την τυχαιότητα αυτής ακριβώς της σχέσης. Οι συνεκτικές δυνάμεις χάνουν έτσι τον ιδιαίτερο κεντρομόλο χαρακτήρα τους. Αυτή η διαμόρφωση έχει, νομίζω, να επιδείξει μια ιδιαίτερη κατ' αρχήν υπεροχή απέναντι στα μεμονωμένα ατομικά γνωρίσματα της εν λόγω σχέσης. Ο ξένος είναι κοντά μας στο μέτρο που αισθανόμαστε να μας συνδέουν με αυτόν κοινά στοιχεία εθνικής ή κοινωνικής, επαγγελματικής ή γενικής ανθρώπινης φύσης: είναι μακριά μας στο μέτρο που αυτά τα κοινά στοιχεία εκτείνονται πέρα απ' αυτόν και εμάς και μας συνδέουν μόνο και μόνο επειδή συνδέουν ούτως ή άλλως πάρα πολλά άτομα. Έτσι διεισδύει εύκολα ακόμη και στις πιο στενές σχέσεις το στοιχείο της ξένωσης (Fremdheit). Οι ερωτικές σχέσεις απορρίπτονται, στο στάδιο του αρχικού πάθους, κάθε τάση γενικευμένης θεώρησης των πραγμάτων. Μια αγάπη σαν κι αυτή δεν έχει υπάρξει ποτέ στο παρελθόν και τίποτε δεν μπορεί να συγκριθεί ούτε με το αγαπημένο πρόσωπο, ούτε με τα συναισθηματά μας προς αυτό. Η αποξένωση – είτε ως αιτία είτε ως αποτέλεσμα, δύσκολο να το αποφασίσει κανείς – εμφανίζεται τη στιγμή εκείνη που χάνεται η αίσθηση της μοναδικότητας της σχέσης. Ένας σκεπτικισμός απέναντι στην αξία της αυτή καθ' εαυτήν και ως προς εμάς τους ίδιους συνδέεται άμεσα με τη σκέψη ότι μέσα από αυτή τη σχέση ακολουθήθηκε ένα καθολικά ανθρώπινο πεπρωμένο, ότι δηλαδή βιώθηκε μια

εμπειρία που έχει προϋπάρξει χιλιάδες φορές και, εάν δεν είχε συναντήσει κανείς τυχαία αυτό ακριβώς το πρόσωπο, κάποιου άλλο θα μπορούσε να είχε αποκτήσει την ίδια σημασία γι' αυτόν. Κάτι απ' αυτή την αίσθηση φαίνεται πως δεν λείπει από καμιά σχέση ανεξάρτητα από το πόσο στενή είναι αυτή. Διότι τα κοινά στοιχεία ανάμεσα σε δύο ανθρώπους ποτέ δεν είναι κοινά μόνο ανάμεσα σε αυτούς τους δύο, αλλά υπάγονται σε μια γενικότερη έννοια, η οποία εμπεριέχει και πολλά άλλα στοιχεία, πολλές δυνατότητες του ίδιου. Όσο ελάχιστο κι αν μπορούν να υλοποιηθούν αυτές οι δυνατότητες, όσο συχνά κι αν τις ξεχνάμε, διεισδύουν πάντως εδώ κι εκεί σαν σκιές ανάμεσα στους ανθρώπους, σαν ομίχλη που διαφεύγει κάθε προσδιορισμό, καθώς θα έπρεπε πρώτα να μεταβληθεί σε συμπαγές σώμα για να την ονομάσουμε ζήλια. Σε κάποιες περιπτώσεις, πρόκειται ίσως για την πιο γενική, ή τουλάχιστον την πιο ανυπέροβλη μορφή ξένωσης κι όχι για εκείνη που οφείλεται στη διαφορετικότητα και την αδυναμία κατανόησης: χαρακτηρίζεται πολύ περισσότερο από την ομοιότητα, την αρμονία και την εγγύτητα, αλλά συνοδεύεται ταυτόχρονα και από την αίσθηση ότι τούτα τα στοιχεία δεν αποτελούν γνωρίσματα αυτής και μόνο της σχέσης: είναι κάτι πιο γενικό, που ενδεχομένως ισχύει ανάμεσα σε μας και σε προσοδίοριστα πολλούς άλλους, γι' αυτό και δεν προσοδίδει στη συγκεκριμένη σχέση καμία επιπλέον και αποκλειστική αναγκαιότητα. Από την άλλη, υπάρχει ένα είδος «ξένωσης» που αποκλείει αυτό ακριβώς το κοινό στοιχείο, το στηριγμένο πάνω σε κάτι πιο γενικό που περικλείει τα μέρη. Χαρακτηριστικό παράδειγμα εδώ αποτελούν οι σχέσεις των Ελλήνων με τους βαρβάρους [ελληνικά στο κείμενο] όλες δηλαδή οι περιπτώσεις όπου ακυρώνονται εκείνες ακριβώς οι καθολικές ιδιότητες του άλλου τις οποίες αισθανόμαστε ως αποκλειστικά ανθρώπινες. Εδώ, όμως ο «ξένος» δεν έχει θετική σημασία, η σχέση προς αυτόν είναι μια μη σχέση, καθώς δεν είναι ο ξένος που μας απασχολεί εδώ: ένα μέλος της ίδιας της ομάδας.

Ως μέλος της ομάδας βρίσκεται ταυτόχρονα κοντά και μακριά από τα μέλη της, όπως συμβαίνει σε κάθε σχέση που θεμελιώνεται απλώς σε μια καθολικά ανθρώπινη ομοιότητα. Ανάμεσα στα δύο αυτά στοιχεία της εγγύτητας και της απόστασης προκύπτει μια ιδιαίτερη ένταση, καθώς η συνείδηση ότι έχουμε από κοινού μόνο το απόλυ-

η καθολικό οδηγεί στον υπερτονισμό αυτού που δεν είναι κοινό. Στην περίπτωση όμως που ο ξένος προέρχεται από διαφορετική χώρα, πόλη, φυλή κ.λπ., αυτό που τονίζεται δεν είναι κάτι το ιδιαίτερο, αλλά μια ξένη προέλευση που είναι ή θα μπορούσε να είναι κοινή σε πολλούς ξένους. Γι' αυτό και οι ξένοι δεν αντιμετωπίζονται ως μεμονωμένα άτομα, αλλά ως ξένοι μιας συγκεκριμένης κατηγορίας. Σ' αυτούς το στοιχείο της απόστασης δεν είναι λιγότερο γενικό από εκείνο της εγγύτητας. Αυτή η μορφή στηρίζεται, λόγου χάριν, σε μια τόσο ειδική περίπτωση όπως είναι ο φόρος που είχε επιβληθεί στους Εβραίους του Μεσαίωνα στη Φρανκφούρτη και αλλού. Κι ενώ ο φόρος που κατέβαλλαν οι χριστιανοί πολίτες προσαρμοζόταν στο εκάστοτε ύψος της περιουσίας τους, κάθε Εβραίος ήταν υποχρεωμένος να καταβάλλει φόρο σταθερό και αμετάβλητο άπαξ διά παντός. Αυτή η εμμονή οφειλόταν στο γεγονός ότι ο Εβραίος κατείχε την κοινωνική του θέση ως Εβραίος και όχι ως φορέας συγκεκριμένων αντικειμενικών περιεχομένων. Σε κάθε άλλον πολίτη που είχε μια συγκεκριμένη περιουσία, η επιβαλλόμενη φορολογία ακολουθούσε τις αυξομειώσεις της. Ως φορολογούμενος όμως ο Εβραίος ήταν κατ' αρχάς Εβραίος και γι' αυτό η φορολογική θέση του είχε ένα αμετάβλητο στοιχείο. Τούτο προβάλλει πιο έντονα όταν εκπίπτουν ακόμη κι αυτοί οι ιδιαίτεροι προσδιορισμοί -η μοναδικότητα των οποίων περιουσιζόταν από μια άκαμπτη αντιμετώπιση-, οπότε όλοι οι ξένοι ανεξαιρέτως καταβάλλουν τον ίδιο κεφαλικό φόρο. Ο ξένος αποτελεί οργανικό μέλος της ομάδας, παρά τη μη οργανική προσάρτησή του σε αυτήν, η ενιαία ζωή της οποίας περιλαμβάνει τους ιδιαίτερους όρους ύπαρξης αυτού του στοιχείου. Μόνο που δεν μπορούμε να προσδιορίσουμε επακριβώς την παράδοξη ενότητα αυτής της θέσης, παρά μόνο λέγοντας ότι αποτελείται από συγκεκριμένα μεγέθη εγγύτητας και απόστασης, τα οποία, σε όποιο βαθμό και αν χαρακτηρίζουν κάθε σχέση διαμορφώνουν, μέσα από την ειδική αναλογία και την αμοιβαία έντασή τους, την ιδιαίτερη, τυπική σχέση προς τον «ξένο».

Μετάφραση
ΦΟΙΒΗ ΔΑΛΙΑΝΗ

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Βλ. «Über- und Unterordnung», τρίτο κεφάλαιο της Κοινωνιολογίας, στο G. Simmel, Soziologie Untersuchungen über die Formen der Vergesellschaftung (επιμ. Othein Rammsstedt, Gesamtausgabe Band 11, Φρανκφούρτη: Suhrkamp (stw), 1992, σελ. 160 κ.ε. (Σ.Τ.Ε.))
2. Όταν όμως οι αμυνόμενοι προβάλλουν ανυπόστατα από τον ισχυρισμό, τούτο πηγάζει από την τάση των ιεραρχικά ανωτέρων να αθωώνουν τους κατωτέρους τους, με τους οποίους μέχρι τη στιγμή της εξέγερσης διατηρούσαν αδιάκριτα στενές σχέσεις. Δημιουργούν λοιπόν την εντύπωση ότι οι εξέγερθέντες δεν είναι οι πραγματικοί υπεύθυνοι, καθώς παρακινήθηκαν από ξένα στοιχεία, κι έτσι απαλλάσσονται οι ίδιοι από τις ευθύνες τους εφ' όσον εμφανίζονται κάθε πνευματική αιτία της εξέγερσης.